

*БОРИС НОРМАН, ЯЗЫКОВЫЕ КАТЕГОРИИ В СОЗНАНИИ
И ТВОРЧЕСТВЕ РУССКОГО ПОЭТА.*

Берлин: Peter Lang, 2020, 156. – (Trier Studien zur Slawistik ; 7)

Језичке и стилске особености поезије као један од главних предмета филолошких проучавања имала су у току дуге историје различиту усмереност и теоријско-методолошки карактер. Последњих година испитивање особина стиха и поетског језика уопште добија нови замах помоћу коришћења различитих лингвистичких метода. У оквиру лингвистичке славистике појавила су се истраживања ставова песника о језику исказаних у поетском облику у окриљу тзв. песничке филологије (Пипер 2014: 62–93). Уз ревалоризацију и проучавање наслеђа познатих проучавалаца стиха (Буњак 2019) и систематизацију знања о поезији у форми уџбеника (Азарова и др. 2016) и посебних речника (Ћаркић 2020), актуелна су и питања састављања корпуса и корпусних метода проучавања поезије (Плунгјан, Шестакова 2013). Тим истраживањима може се прикључити и књига истакнутог белоруског слависте Бориса Нормана посвећена језичким категоријама у свести и стваралаштву руских песника.

Монографија коју представљамо посвећена је широком кругу језичких питања на материјалу руске поезије претежно друге половине 20. века. Поред песничких ставова о језику, предмет анализе су и граматичко-лексичка питања о вези фонетике и семантике у грађењу песме, односу стиха и реченице кроз опкорачење, специфичностима глаголске рекције и односима именица и заменица у поезији. Сваком од наведених питања посвећено је посебно поглавље у монографији.

У првом поглављу „Песник као лингвиста (лингвистичка запажања и открића у руској поезији)” (стр. 9–41) аутор анализира различите ставове руских песника о језику као свом главном инструменту стварања. Полазиште при анализи ставова омеђено је схватањима двојице немачких филозофа. Чувено Хумболтово схватање о језику као изразу душе народа аутор проширује истичући да су гласне жице те душе управо песници, чиме подвлачи и значај проучаване теме. С друге стране, песничко умеће се не апсолутизује у односу на језик, па се аутор приклања и Гадамеровом схватању да језик користи своје говорнике, а не они њега, тако да је језик својина колектива којом се појединац само користи. Ипак, песници као појединци имају израженије осећање за језик, а кроз своје стихове често изражавају запажања до којих су дошли обликујући своје стихове. Тако се у руској поезији срећу ставови о речима као средству за спознају света. Оне су разумљиве само на први поглед, а заправо су магловите, при чему је задатак песника да их протумачи (нпр. стихови Давида Самојлова: «Люблю обычные слова,/Как неизведанные страны,/Они понятны лишь сперва,/Потом значения их туманны./Их протирают как стекло,/И в этом наше ремесло.»). Значај речи песнике интуитивно води и ка коришћењу номинативне функције језика, јер ниједан предмет и појам не постоје без свог назива. Тако језик није само одраз стварности, већ је савршено средство стварања којим песник удахњује живот употребљеним речима (нпр. стихови Беле Ахмадулине «Каков откликнуть безмянность способ?/ Не выговорю и не говорю.../Как слово звать – у словаря не спросишь,/Покуда

сам не скажеш словарю»). Кроз анализу бројних примера аутор показује да поезија може бити не само предмет лингвистичких истраживања, већ и извор знања о језику, при чему се та сазнања у стиховима не изражавају кроз целовите научне концепције, већ интуитивно. Та песничка интуиција може дати подстрек за даље уопштавање језичких теорија.

Смер анализе у другом поглављу се мења (стр. 42–70), те предмет проучавања постају стихови лингвиста. Аутор анализира стихове В. Г. Адмонија, М. В. Панова, Б. И. Осипова, В. А. Карпова, В. М. Мокијенка, Љ. В. Зубове и Љ. О. Чернејко с циљем да одговори на питања може ли човек, који познаје законе језика и уметности и приступа им рационално као истраживач, истовремено да користи исте законе као стваралац, те да ли у том случају преовлађују знања или осећања и креативност. Већина анализираних песама сведочи да стихови познатих лингвиста нису претендовали на ширу публику, већ су писани за узак круг колега и пријатеља, којима су хтели да покажу и неке друге стране свога „ја” или једноставно да искажу и „нешто другачије”. Иако је у овом случају песник-лингвиста носилац двају кодова и двају типова мишљења, анализа показује да у њиховом стваралаштву не долази до прекључивања кодова, већ се пре може говорити о смени парадигме и изражавању другог погледа на свет. За разлику од осталих песника, проблеми језика ретко су предмет поезије професионалних лингвиста. У том погледу лингвисти се не издвајају превише из поетске средине, осим што показују мањи степен новаторске смелости у односу на песнике који немају професионална лингвистичка интересовања.

Наредна поглавља посвећена су анализи конкретних језичких особина поезије. Та анализа започиње у трећем поглављу (стр. 71–95) од разматрања фонетско-семантичких веза међу речима. Важност тих веза условљена је како чињеницом да приликом читања поезије велику улогу играју асоцијације, које свака реч са собом носи, тако и потребом да се песма звуковно уобличи, што даје песнику већу слободу у коришћењу граматичких средстава. Како би показао да у језику поезије фонетика и семантика чине нераскидиво јединство, аутор анализира одабране песме Осипа Манделштама („Московский дождик”, „Полночь в Москве”) и Бориса Пастернака („Ты в ветре, веткой пробушцем”, „Приближение грозы”). Већина проучавалаца њиховог дела истиче не само идејне и естетске разлике између два песника, већ и разлике у повезивању мотива – док поезију Манделштама карактерише нарушени низ асоцијативних веза, Пастернакове песме заснивају се на сродству и дијалогу мотива. Међутим, кроз анализу фигура заснованих на понављању одређених звукова у датим песмама аутор показује да два песника, упркос свим разликама, користе исти језички механизам за грађење песме. На месту где се прекида асоцијативни низ, синтаксичка улога повезивања речи, често врло различитих или чак неповезаних по значењу, прелази у окриље фонетске стране језика. На тај начин звуковна усклађеност (рус. *звуконисъ*) преузима на себе паралелну линију тог асоцијативног низа. Тако се он на различите начине синтаксички уобличава и све то заједно од читаоца песме захтева додатни напор како би разумео песму, али му заузврат даје и већи естетски доживљај.

Следеће поглавље „О борби ретка с реченицом (и о неизраженом и реконструисаном смислу)” (стр. 96–110) посвећено је синтаксичким особеностима поезије. Предмет анализе је граница реченице и стиха која се само у идеалном случају поклапа. У већини случајева метричке константе одређују границу стиха, што условљава различита померања на реченичном нивоу. Аутор издваја два типа опкорачења – у препозицији, када је почетак реченице у првом реду,

а њен главни део у следећем, и у постпозицији, када је главни део реченице у првом реду, а у наредном следи њен завршетак. Како је пажња читалаца усмерена напред кроз текст, јачи ефекат оставља опкорачење у постпозицији јер је непредвидљивије и тера читаоца да се често враћа на оно што је већ прочитао и осмислио. Како показује анализа, ефекат опкорачења појачава се када се подели фразеолошка или терминолошка синтагма или ако се у наредни ред пренесе обавезни синтаксички актант (пример из поезије Б. Кенжејева „Но простушка-душа, дожидаясь в передней,/обмирает – и этого не/передать никому, никогда, ни на средней,/ни на ультракороткой волне”) или ако се помоћне врсте речи одвоје од главних (пример су чувени стихови Марине Цветајеве где се опкорачење врши не само на нивоу стиха, већ и строфе: „Рыночною новизною/Сыты ли? К волшбам остыв,/Как живется вам с земною/Женщиною, без шестых/Чувств.”).

У петом поглављу (стр. 111–128) аутор анализира особености глаголске рекције у поезији. Предност поезије при анализи овог типа синтаксичке везе огледа се у томе да даје приступ њеној динамичкој страни. С једне стране, валентност глагола није само врста синтаксичке везе међу речима, већ и начин организације мисли у тексту. Са друге стране, дискурзивна средства за обликовање поезије попут ритма, риме, ретка и сл. дају другачије могућности за повезивање мисли и асоцијација, тако да је потреба за глаголском рекцијом мања него у прозним текстовима. Зато се анализира низ примера употребе глаголских допуна у поезији у поређењу са њиховом заступљеношћу у Националном корпусу руског језика (НКРЯ) и Генералном интернетском корпусу руског језика (ГИКРЯ). Посебну пажњу аутор поклања анализи примера из песме Ј. Левитанског „Каждый выбирает для себя” где песник користи напоре две допуне – *выбирать для себя* и *выбирать по себе*. Допуна с генитивом представља слободну дестинитативну синтаксему која означава намену, док дативска конструкција има корелативну синтаксичку функцију. Кроз анализу примера из корпуса аутор изводи још једно значење – конструкција с генитивом има и значење проспективности (као у примеру: *одежда для Пети* – *одежда, которую будет носить Петя*), док конструкција с дативом означава усаглашеност с неким почетним или унутрашњим околностима (искати занятия по своим силам/интересам). Имајући то у виду, аутор истиче да је могуће да песник свесно или несвесно користи дато граматичко варирање за супротстављање прошлости, тј. полазне тачке и постојећег искуства и будућности, тј. планираних циљева, тежњи и замисли. На тај начин се у поетском тексту супротстављају ретроспекција и перспекција.

Последње поглавље (стр. 129–142) посвећено је анализи улоге лексичких понављања у поезији. Понављање речи на одређеним местима било у прозном, било у поетском тексту познат је поступак из стилистици и реторици од раније, а овде му аутор приступа из угла појаве коју назива *прономинафобија*. Наиме, кроз анализу низа песама аутор примећује да песници избегавају употребу заменица за треће лице и радије прибегавају именицама (нпр. стихови А. Пригова: „Посмотри, как жизнь идет –/Встречи разные, разлучки.../Пьяного ведут под ручки,/Вот дитя бежит за пьяным/Как проглядывает явно/Перст судьбы сквозь этот случай”). Употребом *придева пьяный* у два суседна стиха уместо заменице у другом (*бежит за ним*) нарушавају се правила текстуалне кохезије, где велику улогу игра анафорска функција заменица, као и Грајсове конверзацијске максиме. Уместо тога, песници користе својеврсна правила „лексичке кохезије” показујући тиме да је кохерентност текста шири појам од кохезије. Понављање речи у поезији има виши естетски задатак. Тако Л. Лосев у песми „Ружье” („Тот

знает, как небесно хороши/с попойки возвращения в Коломне./Как хорошо Коломною ночной,/Коломною и за полночь не темной./В Коломну от товарищей домой/домой идти, идти домой Коломною.”) намерно превиђа анафорску функцију заменица. Кроз именоване реалије он не преноси на читаоца само део свог поетског света, већ кроз својеврсни „несташлук” у употреби језика ступа у дијалог с читаоцем и његовом језичком свешћу.

На крају анализе аутор даје уопштени закључак (стр. 143–144) о језичким особинама поезије. Осим већег удела фонетских јединица при повезивању песме у мотивску целину, језик поезије карактерише и већа слобода на свим нивоима организације – од творбеног и лексичког, преко чињенице да реченица као основна јединица синтаксичке организације у поезији губи своју улогу борећи се за свој статус с ретком. Све те измене доводе и до својеврсне употребе граматичких категорија и упућују на сличности са спонтаним говором. Оно неизречено у њему остаје обавијено целокупном конструкцијом и читалац га реконструише зависно од свог читалачког искуства и жеље, што даје ужитак како читаоцу, тако и песнику.

На основу сагледаних примера анализе из тематског круга приказане монографије може се рећи да Борис Норман није само врсни познавац руске поезије и књижевности уопште, већ и њен проучавалац. Поред сагледавања језика руске поезије и његових особености, кроз језичку анализу аутор даје и свој допринос њеном проучавању као лингвиста и пружа могућа нова читања руских песника. На први поглед, аутору би се могла упутити замерка да на појединим местима даје превише опширан увод за анализирани појам објашњавајући већ познате лингвистичке и реторичке термине, али како је корпус проучаване поезије тематски и идејно изузетно разноврстан, таква теоријска разматрања веома су корисна јер се испитивани појмови конкретизују. Како је један од закључака истраживања да руска поезија често балансира на граници закона грађења текста захваљујући посебној природи уметничког дискурса, а све то лингвистима даје шансу да боље спознају природу језика као средства комуникације, сигурни смо да ће изнете теоријске поставке и њихова примена у анализи послужити као пример и подстрек не само истраживачима руске поезије различитих усмерења.

Цитирана литература

- Азарова, Наталија, Кирилл Корчагин, Дмитрий Кузьмин, Владимир Плунгян, Светлана Бочавер, Борис Орехов, Евгения Сулова. Поэзия: учебник. Москва: ОГИ, 2016.
- [Azarova, Nataliia, Kirill Korchagin, Dmitrii Kuz'min, Vladimir Plungiān, Svetlana Bochaver, Boris Orekhov, Evgeniia Suslova. Poēziia: uchebnik. Moskva: OGI, 2016.]
- Буњак, Петар. О версолошким погледима Кирила Тарановског (и не само). Београд: Сема, 2019.
- [Bunjak, Petar. O versološkim pogledima Kirila Taranovskog (i ne samo). Beograd, Sema, 2019.]
- Пипер, Предраг. „О песничкој филологији”. [У:] Пипер, Предраг. Лингвистичка славистика: студије и чланци. Београд: Славистичко друштво Србије, 2014: 62–93.
- [Piper, Predrag. „O pesničkoj filologiji”. [U:] Piper, Predrag. Lingvistička slavistika: studije i članci. Beograd: Slavističko društvo Srbije, 2014: 62–93.]
- Плунгян, Владимир Александрович, Лариса Леонидовна Шестакова (отв. ред.) Корпусный анализ русского стиха. Москва: Издательский центр Азбуковник, 2013.

[Plungian, Vladimir Aleksandrovich, Larisa Leonidovna Shestakova (otv. red.) Korpusnyi analiz russkogo stikha. Moskva: Izdatel'skiĭ tsentr Azbukovnik, 2013.]

Čarkić, Milosav. A Dictionary of Rhyme Terms. Saarbrücken: Lambert Academic Publishing, 2020.

Стефан Д. Милошевић
Универзитет у Београду
Филолошки факултет
Катедра за славистику
stefan.milosevic@fil.bg.ac.rs